א)אמר רבי ירמיה בן אלעזר נתקללה בבל נתקללו שכניה נתקללה שומרון נתברכו שכניה נתקללה בבל נתקללו שכניה דכתיב [1]ושמתיה למורש קפוד ואגמי מים נתקללה שומרון נתברכו שכניה דכתיב [2]ושמתי שומרון לעי השדה למטעי כרם וגו' ואמר רב המנונא [א]הרואה אוכלוסי ישראל אומר ברוך חכם הרזים אוכלוסי עובדי כוכבים אומר [3]בושה אמכם וגו' ת"ר ב)הרואה אוכלוסי ישראל אומר ברוך חכם הרזים שאין דעתם דומה זה לזה ואין פרצופיהן דומים זה לזה בן זומא ראה אוכלוסא על גב מעלה בהר הבית אמר ברוך חכם הרזים וברוך שברא כל אלו לשמשני הוא היה אומר כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא פת לאכול חרש וזרע וקצר ועמר ודש וזרה וברר וטחן והרקיד ולש ואפה ואח"כ אכל ואני משכים ומוצא כל אלו מתוקנין לפני וכמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא בגד ללבוש גזז ולבן ונפץ וטוה וארג ואחר כך מצא בגד ללבוש ואני משכים ומוצא כל אלו מתוקנים לפני כל ג)אומות שוקדות ובאות לפתח ביתי ואני משכים ומוצא כל אלו לפני הוא היה אומר אורח טוב ד)מהו אומר כמה טרחות טרח בעל הבית בשבילי כמה בשר הביא לפני כמה יין הביא לפני כמה גלוסקאות הביא לפני וכל מה שטרח לא טרח אלא בשבילי אבל אורח רע מהו אומר מה טורח טרח בעל הבית זה פת אחת אכלתי חתיכה אחת אכלתי כוס אחד שתיתי כל טורח שטרח בעל הבית זה לא טרח אלא בשביל אשתו ובניו על אורח טוב מהו אומר [4]זכור כי תשגיא פעלו אשר שוררו אנשים על אורח רע כתיב [5]לכן יראוהו אנשים וגו' [6]והאיש בימי שאול זקן בא באנשים אמר ה)רבא ואיתימא רב זביד ואיתימא רב אושעיא זה ישי אבי דוד שיצא באוכלוסא ונכנס באוכלוסא ודרש באוכלוסא אמר עולא נקיטינן אין אוכלוסא בבבל תנא אין אוכלוסא פחותה משישים רבוא ת"ר [ב]הרואה חכמי ישראל אומר ברוך שחלק מחכמתו ליראיו [ג]חכמי עובדי כוכבים אומר ברוך שנתן מחכמתו [א] לבריותיו [ד]הרואה מלכי ישראל אומר ברוך שחלק מכבודו ליראיו מלכי עובדי כוכבים אומר ברוך שנתן מכבודו [ב] לבריותיו א"ר יוחנן ו)[ה]לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפי' לקראת מלכי עובדי כוכבים שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי עובדי כוכבים רב ששת סגי נהור הוה הוו קאזלי כולי עלמא לקבולי אפי מלכא וקם אזל בהדייהו רב ששת אשכחיה ההוא צדוקי אמר ליה חצבי לנהרא כגני לייא אמר ליה תא חזי דידענא טפי מינך חלף גונדא קמייתא כי קא אוושא אמר ליה ההוא צדוקי אתא מלכא אמר ליה רב ששת לא קאתי חלף גונדא תניינא כי קא אוושא אמר ליה ההוא צדוקי השתא קא אתי מלכא אמר ליה רב ששת לא קא אתי מלכא חליף תליתאי כי קא שתקא אמר ליה רב ששת ודאי השתא אתי מלכא אמר ליה ההוא צדוקי מנא לך הא אמר ליה דמלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא דכתיב [7]צא ועמדת בהר לפני ה' והנה ה' עובר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה' לא ברוח ה' ואחר הרוח רעש לא ברעש ה' ואחר הרעש אש לא באש ה' ואחר האש קול דממה דקה כי אתא מלכא פתח רב ששת וקא מברך ליה אמר ליה ההוא צדוקי למאן דלא חזית ליה קא מברכת ומאי הוי עליה דההוא צדוקי איכא דאמרי חברוהי כחלינהו לעיניה ואיכא דאמרי רב ששת ז) ח)נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות ר' שילא ט)[ו]נגדיה לההוא גברא דבעל מצרית אזל אכל ביה קורצי בי מלכא אמר איכא חד גברא ביהודאי דקא דיין דינא בלא הרמנא דמלכא שדר עליה פריסתקא כי אתא אמרי ליה מה טעמא נגדתיה להאי אמר להו דבא על חמרתא אמרי ליה אית לך סהדי אמר להו אין אתא אליהו אדמי ליה כאיניש ואסהיד אמרי ליה אי הכי בר קטלא הוא אמר להו אנן מיומא דגלינן מארעין לית לן רשותא למקטל אתון מאי דבעיתון עבידו ביה עד דמעייני ביה בדינא פתח ר' שילא ואמר [8]לך ה' הגדולה והגבורה וגו' אמרי ליה מאי קאמרת אמר להו הכי קאמינא בריך רחמנא דיהיב מלכותא בארעא כעין מלכותא דרקיעא ויהב לכו שולטנא ורחמי דינא אמרו חביבא עליה יקרא דמלכותא כולי האי יהבי ליה קולפא אמרו ליה דון דינא כי הוה נפיק אמר ליה ההוא גברא עביד רחמנא ניסא לשקרי הכי אמר ליה רשע לאו חמרי איקרו דכתיב [9]אשר בשר חמורים בשרם חזייה דקאזיל למימרא להו דקרינהו חמרי אמר האי רודף הוא י)והתורה אמרה אם בא להרגך השכם להרגו מחייה בקולפא וקטליה אמר הואיל ואתעביד לי ניסא בהאי קרא דרשינא ליה לך ה' הגדולה זו מעשה בראשית וכן הוא אומר [10]עושה גדולות עד אין חקר והגבורה זו יציאת מצרים שנאמר [11]וירא ישראל את היד הגדולה וגו' והתפארת זו חמה ולבנה שעמדו לו ליהושע שנאמר [12]וידום השמש וירח עמד וגו' והנצח זו מפלתה של רומי וכן הוא אומר [13]ויז נצחם על בגדי וגו' וההוד זו מלחמת נחלי ארנון שנאמר [14]על כן יאמר בספר מלחמות ה' את והב בסופה וגו' כי כל בשמים ובארץ זו מלחמת סיסרא שנאמר [15]מן שמים נלחמו הכוכבים ממסלותם וגו' לך ה' הממלכה זו מלחמת עמלק וכן הוא אומר [16]כי יד על כס יה והמתנשא זו מלחמת גוג ומגוג וכן הוא אומר [17]הנני אליך גוג נשיא ראש משך ותובל לכל לראש אמר כ)רב חנן בר רבא אמר ר' יוחנן אפילו ריש גרגיתא מן שמיא מנו ליה במתניתא תנא משמיה דרבי עקיבא לך ה' הגדולה זו קריעת ים סוף והגבורה זו מכת בכורות והתפארת זו מתן תורה והנצח זו ירושלים וההוד זו בית המקדש:

ת"ר

נתקללה בבל נתקללו שכניה. כלומר אוי לרשע אוי לשכנו: **קאת וקפוד.** חיות ועופות רעים ומזיקין את השכנים. אבל עי השדה ומטעי כרם שנתקללו בה ערי ישראל הנאה היא לשכנים: **אוכלוסי.** חיל גדול של ששים רבוא: **חכם הרזים.** היודע מה שבלב כל אלו: **לשמשני.** שהם חורשים וזורעים ואני מוצא מוכן: **כל אומות שוקדות ובאות לפתחי.** עשיר היה והכל באין אצלו לסחורה: **שאם יזכה.** לעולם הבא ויראה בכבוד מלך המשיח: **יבחין.** כמה יתר כבוד נוטלי שכר מצות יותר ממה שהיה כבוד האומות בעוה"ז: **חצבי לנהרא.** הכדין השלמים הולכים לנהר לשאוב מים: **כגני לייא.** השבורים להיכן כלומר למה הולכים ואף אתה שאתה סומא ולא תראהו להיכן תלך: **גונדא.** כת: **ורחמי דינא.** אוהבים משפט: ל)**כחלינהו לעיניה.** נקרו לעיניו: **קולפא.** מקל לרדות: **התורה אמרה אם בא להרגך השכם להרגו.** אם במחתרת [ימצא] וגו' (שמות כב) לפי שבא על עסקי נפשות שיודע הוא שאם (ימצא) תמצאנו חותר לא תעמיד עצמך מלהציל ממונך והוא בא לדעת כן שיקום עליך ויהרגך אמרה תורה השכם אתה והרגהו מ): **הממלכה זו מלחמת עמלק.** דכתיב בה כסא מלכות כי יד על כס יה (שמות יז) כלומר על ידי מלחמה ליי' בעמלק יתעלה כסאו: **המתנשא.** מדכתיב לשון נשיאות משמע על נשיא ראש משך ותובל: **לכל לראש.** לכל הקם להיות לראש הוא מתנשא כלומר שהוא גוזר ומעמידו: **ריש גרגיתא.** בור. הממונה על החופרין חפירות למלאותן מים כדי להשקות בהן שדותיהן:

מסורת הש"ס

א) עירובין יח:, ב) [תוספתא פ"ו ה"ה], ג) [נ"ל אומניות], ד) [עי' תו' ב"מ כג: ד"ה באושפיזא], ה) [יבמות עו: ע"ש], ו) [לעיל ט: יט:], ז) [גי' הערוך מלתא אמר רב ששת ונפקי בוטיטא דנורא וכבינהו לעיניה ערוך ערך בטט א'], ח) שבת לד. [ב"ב עה. סנהד' ק.], ט) תענית כד:, י) [לקמן סב: סנהדרין עב.], כ) [ב"ב נא: ושם איתא א"ר חנן ב"ר אמר רב וכו' והתם מייתי ליה בהדי שאר מימרות שאמר בשם רב ע"ש], ל) [שייך לעיל קודם ד"ה ורחמי דינא], מ) [סנהדרין עב.],

הגהות הגר"א

[א] גמרא לבריותיו. נ"ב לב"ו:
[ב] שם לבריותיו. נ"ב לב"ו:

מוסף רש"י

נתקללו שכניה. מקוללתה (עירובין יח:). **נתברכו.** מקוללתה (שם). **למורש קפוד.** ושם הולכות החיות רעות ומזיקות מקומות הסמוכות לה, דאוי לרשע ואוי לשכנו (שם). **למטעי כרם.** ויהנו שכניה, ושבח הוא לה שנזכרת לטובה (שם). **שיצא באוכלסא.** שר על ששים רבוא (יבמות עו:). **שאם יזכה.** לעולם הבא לראות גדולתן של ישראל. **יבחין.** כמה הרבה גדולתן יותר על האומות עכשיו (לעיל ט:). **גל של עצמות.** שמת, דאדם שמת נעשה גל של עצמות (סנהדרין ק.) או: כמת שנרקב בשרו ונפל מזמן הרבה (שבת לד.). **ריש גרגיתא.** שר הממונה על הבורות, מי ידלה ממנו היום להשקות שדותיו ומי למחר, ושררה קטנה היא, ומדכתיב לך ה' הממלכה והמתנשא יליף לה, כלומר על ידך המתנשא לכל דבר אפילו לגרגותא לראש הוא על פיך (רשב"ם ב"ב צא:).

רב ניסים גאון

נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוה"ק מישראל אף הוא אומר בשעת מיתתו שמעון וישמעאל לחרבא ושאר עמא לביזא ועקן סגיאן עתידין למיתי על עמא עיקרה דהא ברייתא בתוס' סוטה ובפ' העור והרוטב במסכת שחיטת חולין (דף קכג) אמרו אל תתמה שהרי קרקפלו של ר' (יהושע) [ישמעאל] מונח בראשי מלכים: א) **שלשה** תלמידין הן בן עזאי ובן זומא ואחר. הני בן עזאי ובן זומא הן חשובין יושבין בראש התלמידין כדתנן במס' קדושין בפ' האיש מקדש (דף מט) על מנת שאני תלמיד אין אומרים כשמעון בן עזאי ושמעון בן זומא ובפירקא קמא דמס' הוריות (דף ב) אמרי' או תלמיד וראוי להוראה אלא (מי שחסידותו) [אולי צ"ל שבן עזאי היה חסידותו] יתירה על חכמתו והאי אחר הוא אלישע בן אבויה וגם הוא היה גדול בחכמה ומזורז ובקי בתלמידים מיהו כיון שאירע לו אותו המאורע המפור' בחגיגה בפ' אין דורשין בעריות (דף יד) וקצץ בנטיעות נקרא אלישע אחר מפני שחזר לאחוריו ובפרק האשה נקנית (קדושין ד' לט) ובפרק שילוח הקן (חולין דף קמב) אמרי אלמלא לא דרשיה אחר להאי קרא כרבי יעקב בר ברתיה לא חטא ואחר מאי חזא איכא דאמרי כי האי גוונא חזא ואיכא דאמרי לישניה דגברא רבה חזא דהוה [גריר] ליה דבר אחר אמר פה שהפיק מרגליות ילחך עפר נפק חטא ולפיכך מי שרואהו בחלומו ידאג מן הפורענו': א) **גדגדניו'** ב) (הזכיכוס) בפרק בכל מערבין (עירובין ד' כח) (ואינון) [משמע דאינון] הינדקוקי ובטיית אלא הנדקוקה כי השמועה שנאמרה משמו של רב מערבין בגודגדניות כדאקשינן עליה מבריי' מסקינן בה איבעי תימא כי קאמר רב בהינדקוקי ובפרקין בגמרא דבני מערבא גרסי בר שילת בשם רב פעפועין וגודגדניות וחלוגלוגות מערבי בהון בעון קומוי אילין אינון אמר לון קקולי והנדקוקי ופרפחיני: א) **הרוא'** את המרקולי'. היא ע"ז וכבר מפורש כי בתחלה מציבין ג' אבנים ב' מהן סדורין על גבי קרקע אחת בצד חברתה והשלישית על גביהן כדתניא (ע"ז דף נ) אלו הן אבני מרקוליס אחת מיכן ואחת מיכן ואחת על גביהן ואמר רבא כי תניא ההיא בעיקר מרקוליס כל שהוא מוצב בזה המעשה נקרא מרקוליס והיו עובדין אותו והיה עבודתו שמשליך אבן כלפי אותן האבנים המוצבין (כדתניא) [כדתנן] בסנהדרין בפ' ד' מיתות (דף ס) הזורק אבן למרקוליס זו היא עבודתו כלומר ישראל שעשה כן בשוגג חייב חטאת במזיד בלא התראה ענוש כרת ואם התרו בו נסקל ואמרי' בגמ' (שם דף סד) ואע"ג דקא מיכוין למירגמה ובמס' ע"ז בפ' ר' ישמעאל (דף נ) איתא להא ברייתא שהזכרנוה ובב"מ בפ' אלו מציאות שלו (דף כה) כאבני בית קוליס חייב להכריז ואלו הן אבני בית קוליס אחת מיכן ואחת מיכן ואחת באמצע: **התורה** אמרה הבא להרגך השכם להרגו היינו דאמר רחמנא (שמות כב) אם במחתרת ימצא הגנב והכה וגו' והתם בסנהדרין בפרק בן סורר ומורה (דף עב) תנינן הבא במחתרת נידון משום סופו ואמרינן בגמ' אמר רבא מ"ט דמחתרת חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו והאי מימר אמר אי אזילנא וקאי לאפאי מריה דבייתא ולא שביק לי קטילנא ליה ואמרה תורה בא להרגך השכם להרגו:

עין משפט נר מצוה

כה א מיי' פ"י מהלכות ברכות הל' יא סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' רכד סעיף ה:
כו ב מיי' שם טוש"ע שם סעיף ו:
כז ג מיי' שם טוש"ע שם סעיף ז:
כח ד מיי' שם טוש"ע שם סעיף ח:
כט ה טוש"ע שם סעיף ט:
ל ו מיי' פי"ב מהלכות איסורי ביאה הלכה ב סמג לאוין קיב טוש"ע אה"ע סי' טז סעיף א:

רבינו חננאל

[אמר ר' ירמיה בן אלעזר נתקללה בבל נתקללה שכניה שנאמר ושמתיה למורש קיפוד ואגמי מים וטאטאתיה במטאטא השמד. נתקללה שומרון נתברכו שכניה שנאמר ושמתיה לעי השדה למטעי כרם לשכניה]. **רב ששת אשכחיה ההוא צדוקי אמר ליה חצבי לנהרא כגני לייא.** פירוש, משל משלו לו אותו המין לרב ששת שהיה מאור עינים, ויוצא עם היוצאין לראות את המלך, הכדים הנקראים חצבי ההולכים אל הנהר לשאוב בהם מים, אבל כני כלים והם הנקראים כגני העשויים לישב הכלים בתוכן ליא, כלומר לאי מקום הולכין להיכן הולכין. פי' ליא לא. **אזל אכל ביה קורצי בי מלכא.** הלשינו עליו שהמית אדם. פי' אכל, קרא עליו מלשינות כדמתרגם קרא בגרון אל תחשוך, אכלי. **והתורה אמרה הבא להרגך השכם להרגו.** פי', היכן אמרה תורה, אם במחתרת ימצא הגנב והוכה ומת אין לו דמים, ופי' רבא מ"ט דמחתרת, חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו. והא מימר אמר אי קאי באפאי קטלינא ליה למריה דביתיה.

תורה אור השלם

1. וְשַׂמְתִּיהָ לְמוֹרַשׁ קִפֹּד וְאַגְמֵי מָיִם וְטֵאטֵאתִיהָ בְּמַטְאֲטֵא הַשְׁמֵד נְאֻם יְיָ צְבָאוֹת: ישעיהו יד כג
2. וְשַׂמְתִּי שֹׁמְרוֹן לְעִי הַשָּׂדֶה לְמַטָּעֵי כָרֶם וְהִגַּרְתִּי לַגַּי אֲבָנֶיהָ וִיסֹדֶיהָ אֲגַלֶּה: מיכה א ו
3. בּוֹשָׁה אִמְּכֶם מְאֹד חָפְרָה יוֹלַדְתְּכֶם הִנֵּה אַחֲרִית גּוֹיִם מִדְבָּר צִיָּה וַעֲרָבָה: ירמיהו נ יב
4. זְכֹר כִּי תַשְׂגִּיא פָעֳלוֹ אֲשֶׁר שֹׁרְרוּ אֲנָשִׁים: איוב לו כד
5. לָכֵן יְרֵאוּהוּ אֲנָשִׁים לֹא יִרְאֶה כָּל חַכְמֵי לֵב: איוב לז כד
6. וְדָוִד בֶּן אִישׁ אֶפְרָתִי הַזֶּה מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה וּשְׁמוֹ יִשַׁי וְלוֹ שְׁמֹנָה בָנִים וְהָאִישׁ בִּימֵי שָׁאוּל זָקֵן בָּא בַאֲנָשִׁים: שמואל א יז יב
7. וַיֹּאמֶר צֵא וְעָמַדְתָּ בָהָר לִפְנֵי יְיָ וְהִנֵּה יְיָ עֹבֵר וְרוּחַ גְּדוֹלָה וְחָזָק מְפָרֵק הָרִים וּמְשַׁבֵּר סְלָעִים לִפְנֵי יְיָ לֹא בָרוּחַ יְיָ וְאַחַר הָרוּחַ רַעַשׁ לֹא בָרַעַשׁ יְיָ: וְאַחַר הָרַעַשׁ אֵשׁ לֹא בָאֵשׁ יְיָ וְאַחַר הָאֵשׁ קוֹל דְּמָמָה דַקָּה: מלכים א יט יא
8. לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: דברי הימים א כט יא
9. וַתַּעְגְּבָה עַל פִּלַגְשֵׁיהֶם אֲשֶׁר בְּשַׂר חֲמוֹרִים בְּשָׂרָם וְזִרְמַת סוּסִים זִרְמָתָם: יחזקאל כג כ
10. עֹשֶׂה גְדֹלוֹת עַד אֵין חֵקֶר וְנִפְלָאוֹת עַד אֵין מִסְפָּר: איוב ט י
11. וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת יְיָ וַיַּאֲמִינוּ בַּייָ וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ: שמות יד לא
12. וַיִּדֹּם הַשֶּׁמֶשׁ וְיָרֵחַ עָמָד עַד יִקֹּם גּוֹי אֹיְבָיו הֲלֹא הִיא כְתוּבָה עַל סֵפֶר הַיָּשָׁר וַיַּעֲמֹד הַשֶּׁמֶשׁ בַּחֲצִי הַשָּׁמַיִם וְלֹא אָץ לָבוֹא כְּיוֹם תָּמִים: יהושע י יג
13. פּוּרָה דָּרַכְתִּי לְבַדִּי וּמֵעַמִּים אֵין אִישׁ אִתִּי וְאֶדְרְכֵם בְּאַפִּי וְאֶרְמְסֵם בַּחֲמָתִי וְיֵז נִצְחָם עַל בְּגָדַי וְכָל מַלְבּוּשַׁי אֶגְאָלְתִּי: ישעיהו סג ג
14. עַל כֵּן יֵאָמַר בְּסֵפֶר מִלְחֲמֹת יְיָ אֶת וָהֵב בְּסוּפָה וְאֶת הַנְּחָלִים אַרְנוֹן: במדבר כא יד
15. מִן שָׁמַיִם נִלְחָמוּ הַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם נִלְחֲמוּ עִם סִיסְרָא: שופטים ה כ
16. וַיֹּאמֶר כִּי יָד עַל כֵּס יָהּ מִלְחָמָה לַייָ בַּעֲמָלֵק מִדֹּר דֹּר: שמות יז טז
17. וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנְנִי אֵלֶיךָ גּוֹג נְשִׂיא רֹאשׁ מֶשֶׁךְ וְתֻבָל: יחזקאל לח ג וְאַתָּה בֶן אָדָם הִנָּבֵא עַל גּוֹג וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹהִים הִנְנִי אֵלֶיךָ גּוֹג נְשִׂיא רֹאשׁ מֶשֶׁךְ וְתֻבָל: יחזקאל לט א

א) שייך לעמוד הקודם. ב) [אולי צ"ל הזכורות]